ئاشنابوون به بێرتراند راسل

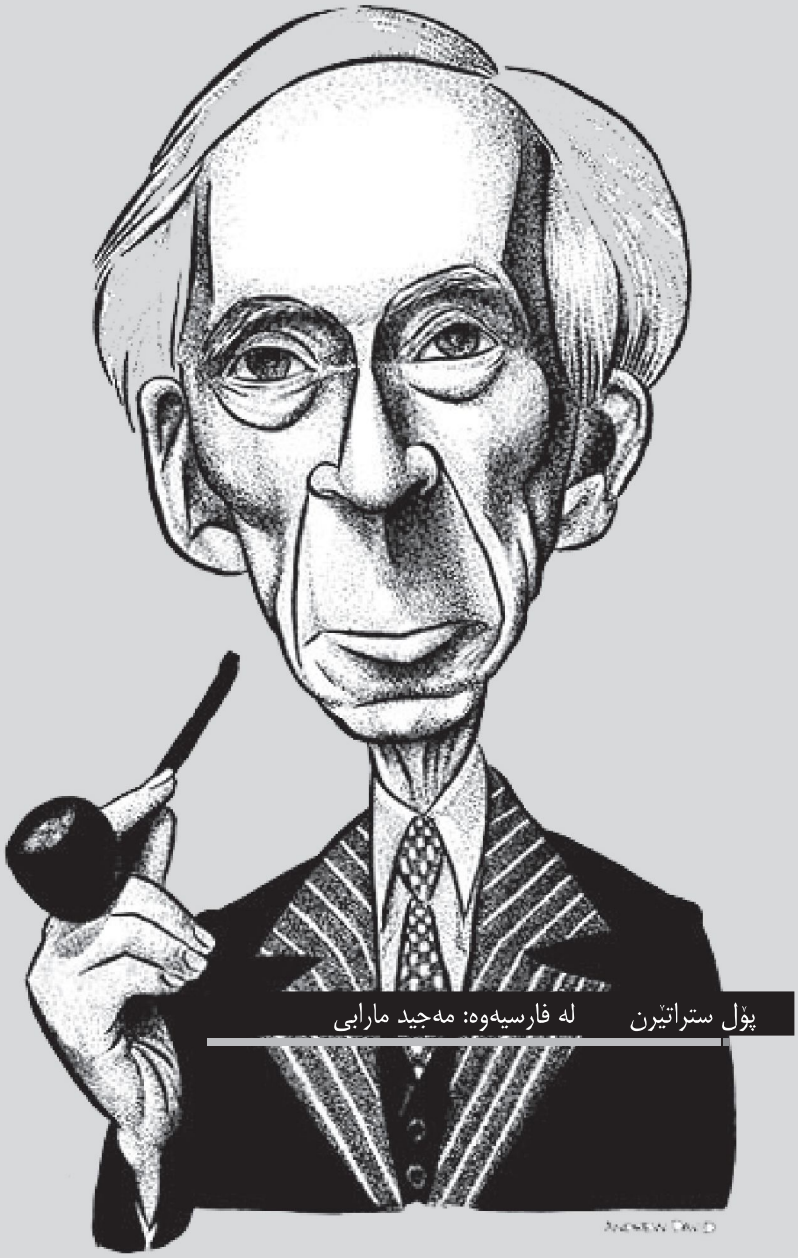

پۆل ستراتێرن لە فارسیەوە: مەجید مارابی

پێشەکی

بێرتراند راسل نزیکەی نەوەد و هەشت ساڵ لە ژیاندا مایەوە. ئەوەش بۆ فەیلەسوفێک تەمەنێکی دوور ودرێژەو بە شێوەیەکی بەرچاویش تەمەنێکی پر رووداوبوو بەجۆرێک کە گەورەترین سەدەی گۆرانکاری کە تا ئێستا مرۆڤایەتی بە خۆیەوەی بینیووە لەخۆ دەگرت. کاتێک راسل لە دایکبوو، شەری ناوخۆیی ئەمریکا تازە کۆتایی پێهاتبوو نیچەی 28 ساڵان خەریکی نووسینی یەکەم کتێبی "پەیدابوونی تراژیدی" بوو. کاتێک مرد، مرۆڤ گەیشتبووە سەر گۆی مانگ و تەنانەت ئەو فەیلەسوفەی کە بەرگەکەی بە میرات بردبوو،"ویتگنشتاین"، نزیکەی یەک چارەکە سەدە پێش ئێستا کۆچی دوایی کردبوو.

راسل دەیوت: بە دریژایی تەمەنی سێ هاندەری گەورە ئەویان دەبردە پێش – کە بریتین لە: خۆشەویستی، پەیجۆری زانست، هاوسۆزی لە رادەبەدەر بۆ مرۆڤی ستەملێکراو.

بەمەبەستی رزگاربوون لەتەنیایی تاقەتپرووکێن بە دوای یەکەمدا دەگەڕا، چونکە ئەو زەوقەی کە پێیدەبەخشی ئەوەندە گەورەبوو کە دەیوت بە خواستنی دڵ ژیانی فیدای وەها خۆشبەختیەک دەکات، زەوقی بەدەستهێنانی زانیاریشی ئەوەندە بەجۆشبوو، دەیویست بزانێت

"بۆچی ئەستێرەکان دەدرەوشێنەوە" و ئەو توانایە بناسێت کە " ژمارەکان بەهۆیەوە کاریگەری دەکەنە سەر خێرایی ڕەوتە". فەلسەفەکەی بە بەردەوامی ڕاپۆرتێکی قوڵی لە زانست بە دەستەوەدەدا، پێویستیەک کە زۆربەی فەیلەسوفەکان لە سەدەیەکدا کە زانست جیهانی ژێرووکرد خۆیان لێبیدەزیەوە. کاتێک ڕاسل لە دایکبوو "تیۆری کامڵ بوون"ی داروین هێشتا تازە خوڵقابوو، کاتێک کە مرد تازە کردنەوەی پێکهاتەی (**DNA**) مەیسەر ببوو، لەو مەودایەدا ڕێژەیی بوون، فیزیای کوانتۆم، قڵشتی ناوەکی، تیۆری مەهبانگ شێوازی ڕوانینی بەرامبەر بە جیهان بۆ هەتاهەتایە گۆڕیبوو.

بەوەشەوە، لە زۆر لایەنەوە ڕوانگەی فەلسەفی ڕاسل – کە دەتوانین بڵێین لە سەر بنەمای لۆژیک و ئەزمونباوەری بوو – لە بنەڕەتدا گۆڕانێکی بەسەردانەهات. شێوازەکانی ئەو بە زۆری ڕاشکاوانە و لە سەر بنەمای عەقڵی دروستبوو ئەگەری چی خودی عەقڵی ڕوست بە واتای "حیکمەتی درندەکانە" و ڕێگەی نەدەدا ناوەڕۆکی ئەندێشەی بەدەرلە"شێوەی دەربرین" لە ژێرکاریگەری زیانباریدا چەواشە بکرێت. ڕاسل بیری ئەوەندە ئەشرافیاە بوو کە هیچ ترسێکی لە گاڵتەجارانە دەرکەوتن نەبوو. لە ڕاستیدا، هەندێک لە هەڵوێستە سیاسیە تووندڕەوانەکانی زۆرتر گاڵتەجارانە بەرچاو دەکەوتن. کەسایەتی ئەو تێکەڵەیەک لە لوتبەرزی نوخبەگەرایانە، ڕاستگۆیی بێریاکاری، بنەماخوازی پایەدار بوو. دەپتوانی "فەلسەفیانە و سیاسیانە"بروانێتە قولایی جیهان، بەڵام سەبارەت بە دنیای دەرونی زۆرتر نابینابوو، لە هەمانکاتدا، بەروالەت هەر ئەم بی ئاگاییە زەینیە بوو کە ئەوی دەوروژاند، و تەنانەت هێزو توانای سۆزداری دەبەخشییە عەقڵانیترین لێکۆڵینەوە و خۆشەویستیە جۆراوجۆرەکانی.

ئەو زەوقە بێئۆقرەیە بەرامبەر بە عەشقو زانست بۆ فەیلەسوفێک داگەرانێکی دڵرفێنانە بوو. هەر بەو جۆرەی کە خۆی دەیوت وەها زەوقێک دەیباتە ئاسمانەکان. لە هەمانکاتدا، زەوقی سێهەمی، هەست و سۆز بوو بەرامبەر بە مرۆڤی چەوساوە کە دەیگەراندەوە بۆ سەر زەوی. قوربانیانی کێشە ونەهامەتیە جیهانیەکانی وەکوو جەنگ، هەژاری، ئەشکەنجە، ئازار، ئەوی زۆرجار بەرەو هەڵگرتنی هەنگاوی دۆنکیشۆت ئاسا دەبرد.

ڕاسل دەیوت: بە دڕێژایی تەمەنی سێ هاندەری گەورە ئەویان دەبردە پێش – کە بریتین لە: خۆشەویستی، پەیجۆری زانست، هاوسۆزی لە ڕادەبەدەر بۆ مرۆڤی ستەملێکراو.

سەرتاسەری ژیانیی ڕاسل شێوە و سروشتی ناکۆکی و موجادەلە بوو. کەسێک کە سەردەمێک بە گەورەترین فەیلەسوفی جیهان دەژمێردرا، بە هۆی ڕوانگە بێباکانەکانی بەرامبەر بە عەشق و مەسەلە کۆمەڵایەتیەکانیتر سەرزەنشت دەکرا. کەسێک کە بە خەڵاتی نۆبڵ ستایشی کرابوو دوو جاریش زیندانی کراوە. کەسێک کە دەپویست فەلسەفەی لۆژیکی مکوم و قایم بونیات بنێت هەوڵی هاندانی هەمان فەیلەسوفی دەدا کە کارەکەی دەبووە هۆی لق و لەرزۆککردنی ئەو فەلسەفەیە و جێگاکەی دەگرتەوە.

لە هەمانکاتدا، ئەگەر بتوانین بڵێین فەلسەفەی لۆژیکی ڕاسل شکستیهێناوە، بە دڵنیایەوە فەلسەفە سیاسیەکەی سەرکەوتوو بوو"ئەوە گرنگ نییە کە فەیلەسوفەکان لە بواری فەلسەفیەوە بە بێ ناوەڕۆک و تەنانەت مەترسیداری دەزانن: بە دڵنیایەوە بۆ ئەو وەها نەبوو"

ئەمڕۆ دابونەریتی پەسەندکراوی جیهانی خۆڕئاوا زۆرتر هاوشێوەی بۆچوونە لیبراڵەکانی ڕاسلە تاکوو زۆربەی بیرمەندانی سیاسی و مۆراڵی هاوچەرخ، هەر بەو جۆرەی کە خەباتی شێلگیرانەی ئەو لە دژی چەکی کیمیاوی بوو بە زەمینەیەک بۆ لەچەک دامالینی ئەتۆمی – ئەگەرچی ئەو ڕایدەگەیاند: ئەو پرۆسەیە لە هیچ ڕووێکەوە کامڵ نییە و هێشتا ئەگەری ئەوە لە ئارادایە کارەساتی لێبکەوێتەوە کە ئەو دەیویست ڕێگری بکات لەو کارەساتە.

لە کۆتاییدا ڕاسل ئەوەی قبوڵکرد کە زۆرترین هەوڵەکانی خۆی لە بواری فەلسەفەی نەریتی – لە مەعریفەناسی، لێکۆڵینەوە لە بنەمای پێناسەی ئێمە بەرامبەر بە جیهان – ئەنجام داوە. چۆن دەتوانین دڵنیا بین لەوەی کە ئیدعای زانینی دەکەین، ڕاستە؟ دڵنیایی ئەزمونەکانی ئێمە بەرامبەر بە جیهان لەکوێیە؟ دەتوانرێت بوترێت تەنانەت وردترین قەوارەی ناسین – وەکوو بیرکاری – لە سەر بنەمای لۆژیکێکی دڵنیا وەستاوە؟ ئەمانە ئەو پرسیارانەبوون کە ڕاسل لە سەردەمی تێفکرینی فەلسەفی قوڵیدا دەیویست وەڵامیان بداتەوە. ئەمانە لە ئەفلاتون و ئەرەستووەوە بۆ دیکارت، هیوم، و کانت، تا ڕاسل و ویتگنشتاین هەر بە بەردەوامی پرسیاری هەمیشەیی فەلسەفە بوون.

نیوەوی دووەمی سەدەی بیستەم شایەتی هەوڵێکی

هەماهەنگ بۆ سستکردنی وەها پرسیارگەلێکبوو. (“شتێک بەناوی حەقیقەتی بەرفراوان بوونی نیە.” “هەر پێناسەیەک هاوتەریبە لەگەڵ سەردەمێکی مێژوویی و فەرهەنگی کە تێیدا وەردەگیرێت.”) بـەلام مانەوەی بیرکردەوەی زانستنی – فەلسەفی دنیادەکاتەوە کە پرسیارەکانی راسل هێشتا لە گەرمەی فیکری ئەمرۆدا جێگەیان هەیە. بیرۆکە و پێشکەوتنەکانی کە لە بواری مەعریفەناسیدا پێکیهێنابوو هێشتا بە خێرایی بە دۆخی فەلسەفی هاوچەرخی ئێمەوە گرێدراون. ئەم سەدەی بە روالەت پێناسەی زانستی بە بەردەوامی پەرەپێدەرە، زیاتر لە هەر سەردەمێکی تر پێویستی بە فەلەسەفەیەکە کە بنەماکەی ناسین بێت. بە گشتی، پێویستە هێشتا بە شوێن وەها فەلسەفەیەکدا بگەڕێیت. رەنگە هەرگیز نەدۆزرێتەوە. بەو حاڵەشەوە، هەوڵدان بۆ دۆزینەوەی ئەوەی کە وەها فەلسەفەیەک چۆن دەتوانێت پشتیوانی پێناسەی زانستی ئێمە بێت هێشتا سودمەندە. ئێمە لە هەوڵەکانماندا بۆ دۆزینەوەی زیاتر تێدەگەین کە وەها پێناسەیەک چییە. ئێمە سەبارەت بە جیهانێک کە بەروالەت زانستیە زانستیانە بیردەکەینەوە. ئەمە دەربارەی ئێمە و جیهانێک کە تێیداین بە چ واتایەکە؟ پەیوەندی نێوان ئەوو دوو بوونە ناڕێکە و ناتەبایە چییە، ئەگەر پەیوەندی هەیە؟ فیکری راسل یەکێک لە قۆناغەکانی ئەمدوایانە، رچەشکێنانەتر، لە ڕێڕەوی پەیجۆری فەلسەفەی دێرینداوە.

ژیان و بەرهەمەکانی راسل

برتراند راسل سالی 1872 لە یەکێک لە بەناوبانگترین خانەوادە ئەشرافیەکانی بەریتانیادا لە دایکبوو. لوتکەی سەردەمی ڤیکتۆریا و کاتێک بوو کە ئیمپراتۆری بەریتانیا لە ترۆپکی خۆیدابوو. لە نێوان سەرکوتی بەربلاوی کۆمەڵایەتی و دەرونیدا، ریاکاری نەریتی رۆژانە بووە. بەم حاڵەشەوە، باوک و دایکی راسل بۆچوونی لیبرالی روناکبیرانەیان هەبوو – باوکی بە هۆی بەرگریکردن لە پرسی کۆنترۆلکردنی زاوزێ کورسیەکەی پەرلەمانی لەدەستدا.

مەرگ سێبەری خستە سەر منداڵی راسل، تا تەمەنی گەیشتە پێنج سالان باوک و دایک و خوشکەکەی کۆچی دواییانکرد. باوک و دایکی وەسیەتیان کردبوو کە هەر دوو کورەکەیان بخرێنە ژێر سەرپەرشتیاری هاوڕێیەکی علمانیەوە، بەڵام پاپیری بەهێز و خاوەندەسەلاتی راسل، لۆرد راسل، کە دوو جار ببووە سەرۆک وەزیران لە دادگادا لە دژی ئەو وەسیەتە وەستایەوە و بە هۆیەوە دادگا وەسیەتنامەکەی دایک و باوکی هەڵوەشاندەوە، بەو پێیەش برتراند و برا گەورەکەیان برد بۆ ئەوەی لە پیمبرۆک لاج لە ریچموند پارکدا لە نزیک لەندەن لەگەڵ لۆرد و لیدی راسل ژیان بکەن. شاژن ڤیکتۆریا نامەیەکی نووسی بۆ ئەوەی پیرۆزبایی لە لیدی راسل بکات و رایگەیاندبوو: "دڵنیام لەوەی کە نەوەکانتان هەر ئەو کەسانە دەبن کە ئارەزوی دەکەن". (ئەو جۆرەی کە برتراند راسل دواتر بە تەشەرەوە نووسی، لەو ئارەزوە "بێبەری".) پاش یەکسال لۆرد راسلیش کۆچی دوایی کرد. برتراندی گەنج لە جێگەکەیدا سام دایگرتبوو و دەترسا لیدی راسلیش بمرێت، رووداوێک کە بە هۆی منداڵیەوە پێیوابوو بەزوویی رووەدات. بیری لە باوکودایکی خۆشەویستی دەکردەوە، دیمەنێکی شاراوە لە دڵنایی، شیرینی، و رۆشنایی.

ژیان لە پمبرۆک لاجدا زۆر جیاواز بوو. لیدی دیندارێکی سەرسەخت بوو، سەرباری ئەوەی کە بە شێوەیەکی ناکۆک بیروبۆچونی لیبرالی هاوسەرەکەی هەبوو. کورە مانگ ئاساکەی واتا برتراند، لە ژێرکاریگەری رەجیمی خۆڕاگی خۆشۆردن بە ئاوی سارد بەر لە نان خواردنی بەیانی بە هەلسوکەوتی وشکەوە گەورەکرد. مەسەلەگەلێکی وەکو سێکس و کاروکاسپی لەئارادا نەبووە. لیدی راسل لەو بروایەدا بوو کە کورە مانگ ئاساکەی دەبێت بە دوور بێت لە ئالودەبوون بە پەیوەندی لەگەڵ منداڵانی تر پارێزراو بێت. لە مالدا لە ژێر چاودێری مامۆستای تایبەتیدا دەیخوێند، جاروبار هاوکات لەگەڵ خوێندنی لە مالەوە لەگەڵ فرانکی برای کە 7 سال لەو گەورەتربوو و بە روالەتی لێی بێهیوا ببوو بۆ خوێندن دەچووە قوتابخانەیەک لە دەرەوەی مال.

فرانک بوو کە برتراندی لەگەڵ بابەتێک ئاشناکرد کە ژیانی بە تەواوەتی ژێرورو کرد. راسل دەیگێڕێتەوە کە چۆن لە تەمەنی 11 ساڵیدا لە ژێر چاودێری فرانکی برایدا خوێندنی هەندەسەی دەستپێکردوە. لە توخمەکانی ئەقلیدەسەوە دەستیان پێکرد و بە قسەی راسل خۆی: "بە خەیالمدا نەدەهات کە لە دونیادا شتێکی لەوە راکێشەرتر و دڵخوازتر بوونی هەبێت." تەنانەت کاتێک کە گەیشتنە دۆزی گرفتی پێنجەمی ئەقلیدەس راسل گرفتێکی نەدۆزیەوە و فرانکی تووشی سەرسوڕمان کرد. دیسان لە زاری خودی راسلەوە: "ئەوە یەکەم جارم بوو کە رەنگە بەخەیالمدا هاتبێت کە تێزبیر و زیرەکم" لە تەنهاییدا کەسێکی نەبوو خۆیی لەگەڵ بەراورد بکات، بەڵام بۆ برتراندی تازە لاو ئەوە شتێکی زیاتر لە دۆزینەوەیەکی بەگروتین، سەرسوڕهێنەرێکی دور لە خەیاڵ بوو. چۆنیەتی روانینی راسل بۆ بیرکاری لە هەمان سەرەتاوە زۆر نوێخوازانە بوو. فرانک ئەوەی بۆ برتراند شیکردەوە کە ئەقلیدەس تێکرای هەندەسەی بە پشت بەستن بەڵگە بونیاتناوە، بۆیە دۆزەکانی بە تەواوەتی براوەو

مسۆگرن. بەڵام تێگەیشتنی ئەوەی کە ئەقلیدەس لەراستیدا هەندەسەکەی لە سەر بنەمای کۆمەڵێک بابەتی (ئاکسیۆم)ی بنەڕەتی داناوە برتراندی نیگەران دەکرد. بەڵگەکانی ئەمانە لە کوێن؟ فرانک وەڵامی دایەوە کە ئەمانە بەڵگەیان نیە. برتراند رکی کرد و درێژەی بە وانەکە نەدا، مەگەر ئەوەی کە فرانک وەڵامێک بداتەوە. فرانک رووونیکردەوە کە پێویستە ئەم بنەما بابەتیە قبول بکەیت ئەگینا ناتوانیت پێشبکەویت. برتراند ئەوەندە شەیدای زیاتر زانینی سەبارەت بەم هەندەسە سەرنجراکێشە بوو کە قسەکانی فرانکی بە ناچاری قبوڵکرد. ئەو عەشقە بەرامبەر بە جوانی و براوەیی بوونی روالەتی بیرکاری، و هەروەها حەزی بەردەوام بەرامبەر بەوەی کە لە سەر بنەمایەک لە حەقێقەتی مسۆگرتر وەستاوە، راسلی لە سی سالی داهاتوودا بە زیندوویی دەهێشتەوە. زیادەڕۆیی خەیاڵی لە ئارادا نییە: ژیانی راسل لە پیمبروک لاج هەروا بە شێوەی نەشیاو بە زگوردی مایەوە، هەستی بەرامبەر بە هاوجۆرەکانی تارادەیەک بەتەواوەتی جێگای خۆی بە هەستی دیکەدا. دەیگێڕایەوە کە چۆن زۆرجار دەچوو بۆ باخ و لەو پەرزاییەوە سەیری ریچمۆند پارک و دیمەنی دوورەدەستی دۆڵی تەیمەزی دەکرد. چاوی دەبریە ئاوابوونی خۆر و بیری لە خۆکوشتن دەکردەوە. تەنها شتێک کە ڕێگری لێدەکرد، ئاواتی دۆزینەوەی زیاتر سەبارەت بە جوانی ئابستراک و "شیرین"ی بیرکاری بوو. باسیدەکات کە چۆن بەدوای شتێکدا گەڕاوە "بەدەرلەوەی کە لە جیهاندا هەیە، شتێک لە جۆری تر، درەوشاوە و بێ کۆتایی .. وەکوو عەشقێکی بەجۆش بەرامبەر بە تارماییەک. بە بەردەوامی ویستوومە پاساوێک بۆ جۆش‌وخرۆشێک بدۆزمەوە کە هەندێک شتیان دەگواستەوە وەکوو ئەوەی لە دەرەوەی ژیانی مرۆڤ بێت ، دەبووە هۆی سەرسوڕمان و سەرسامی."

دەروونناسی ئـەم وشانە پێویستە ڕوونبکرێنەوە. بەڵام حەزی نائاگای راسل بۆ پەیوەستبوونەوە بە دایک و باوکی شتێک بەدەر لە مەیلی لەرادەبەدەری بەرامبەر بە هەندەسە و بیرکاری نەبوو. لە سەرتای منداڵیدا جۆرێک هەڵسوکەوتی جیاوازی فیکری لەخۆیدا دەردەخست کە بە شێوەیەکی ئامانجدار لەگەڵ بیرکاری هاوتەریب پوو. لە هەمانکاتدا، ئەو ڕوونبوونە زۆرتر ئالۆزیە چارەسەرهەڵنەگرەکانی دەشاردەوە، نەک تەنها لە بیرکاریدا. راسل بە بەردەوامی هەستی بە پێویستی ئەوە دەکرد کە ئەندێشەکانی بە شێوەیەکی ڕوون‌و ساده بەیان بکات، بەو حاڵەشەوە مەسەڵەکان زۆربە کەمی ئەوەندە ورد و دیاریکراون کە ئەو دەیویست بێنەبەرچاو. تێرامانە تاکە کەسیەکانی ئەو بە زووی ناچاریکرد، هەر وێنایەکی ناڕۆشن لە خواوەند، بە تایبەت ئەو خواوەندە تایبەتەی کە نەنکی لەناخەوە خۆشی دەویست، بە ڕەفزکراو ڕەتکراوە بزانێت. راسڵ بە درێژایی تەمەنی بە ڕاشکاویەکی عەقڵانی و سەلمێنەر، دانیبە بە باوەڕی بێدینانەی — " بێهودە بە دوای خواوەندا گەڕان"ی

بێرتاند راسل

خۆیدا دەنا، بەڵام لە هەمانکاتدا تێڕوانگەی تایبەتی بەرامبەر بە بیرکاری هەبوو کە بە شێوازێکی ڕۆحانیانە دەریدەبڕی. بروای بە دنیای ئابستراکتی بیرکاری هەبوو و ناچاردەبوو کە تێبیدا بەدوای متمانەو دڵنیابوونێکدا بگەڕێت کە لەسەردەمی منداڵییدا لە ژیانیدا شکڵی گرتبوو.

ڕاسل لە شانزە ساڵیدا ڕەوانەی قوتابخانەی تایبەتی لە لەندەن کرا و نزیکەی 2 ساڵە بە شێوەی شەوانەڕۆژی دەیخوێند. خوێندکارەکان بە زۆری بۆ تاقیکارییەکانی سوپا ئامادەدەبوون و ڕاسڵ بە ئاشکرا ئەوانی بە کۆمەڵێک لادێیی نەزانوگەمژە لە قەڵەمدەدا. ئەم هەڵسانگاندنە وردەبینانەی کەسانێک کە پێدچوو ببن بە ئەفسەرانی سوپا بە داخەوە سێبەری خستبووە سەر تێکڕای ڕوانگەکانی ڕاسل بەرامبەر بە مرۆڤ لە کۆتاییەکانی ژیانیدا. سەرباری ئەوەی کە دەیانجار نیگەرانی خۆی سەبارەت بە نەهامەتی ومەینەتیەکانی هاوجۆرەکانی دەربڕیوە، بەڵام بۆ ئەو سەختبوو دووبارە پەرێزی دەوڵمەنانەی خۆی بشارێتەوە. کاتێک کە خۆی بە هاوشانی کەسانێک دەزانی کە ژیانی خۆیان تەرخانی ئامانجگەلێک نزم دەکەن، وەکوو سەربازان، سیاسەتمەداران، و بەرپرسانی جۆراوجۆر، ئەو هەستەی زیاتر تێدا دروستدەبوو و شێوازی سوکایەتی بەخۆوە دەگرت.

ئەمرۆ دابونەریتی پەسەندکراوی جیهانی خۆرئاوا زۆرتر هاوشێوەی بۆچوونە لیبرالەکانی ڕاسڵە تاکو زۆربەی بیرمەندانی سیاسی و مۆرالی هاوچەرخ

لە 1890، لە هەژدە ساڵیدا، ڕاسل بۆ دریژەدان بە خوێندن لە زانکۆی "ترینیتی کۆلیژ"ی کەمبریج ناوی خۆی تۆمار کرد کە ئایزاک نیۆتۆن تێیدا دەیخوێند. سێ ساڵی سەرەتا بیرکاری خوێند کە کە بووە بە مایەی ڕەنج و ئازارێکی زۆر بۆی. بیرکاری ئینگلیزی بە زۆری لە 150 ساڵی دوای نیۆتۆندا توانای خۆی لە دەستدابوو ئەوەش لە هیچ شیوێنێک وەکو قوتابخانەی ڕاسل ئاشکراتر نەبوو. تاقیکارییە بەناوبانگەکانی "ڕۆنگلیر" کە بە مەبەستی دۆزینەوەی باشترین بیرکاریزانەکان دارێژرابوو هەندێک زیاتر لە فێربوونی توتی ئاسا و هەندێکی زۆریش پێویستی بە لێهاتوویی ئاشکرای بیرکاری هەبوو. ئەمەش لاسایی کردنەوەیەکی گاڵتەجارانە لەو جوانیە دەرهەستە(انتزاعی)بوو کە ئەوەندە ئیلهامی بەخشیبووە ڕاسل، بۆیە لە ساڵی چواردەمدا بە هۆی بێزاربوونی لە بیرکاری ڕوویکردە فەلسەفە.

لێرەدا جیهانێکی دەرهەستی دۆزیەوە کە کۆتایی سەرجەم جیهانە دەرهەستەکانیتربوو، دەزگای فەلسەفی فێربوون کە سەرتا هیگڵ، فەیلەسوفی ئەڵمانیای سەرەتاکانی سەدەی نۆزدەیەم، هێنایەئاراوە. جۆری مۆدێرنی ئایدیاباوەری ڕەهای هیگڵ لە لایەن جی، ئێم، مەک تاگارت لە کەمبریج دەوترایەوە. بە گوێرەی ئەم فەلسەفەیە، زەمان و مادە هەردوکیان ناواقعی بوون. تەنها "ڕۆح" کە هەموو شتێکی دەگرتەوە واقعی بوو. ئەم ڕاستیە ئامانجدارە گشتێک بوو کە بەشەکانی هەمووی لێکتەنرابوون. ڕاسل ئەو گشتەی بە جەلی دەشوبهاند، دەستت لە هەر لایەکیدا هەموو دەلەرزی، لە هەمانکاتدا، ئەم گشتە بە پێچەوانەی جەلی نەدەکرا بە پارچەی جیاجیا دابەش بکرێت. بە بۆچوونی مەک تاگارت، ئەگەر چی ئەم ڕاستیە لە جیهانی ئایدیالیستیدا لەو دیو و تەنانەت بەرزتر لەو بەناو ڕاستیەی کە ئێمە ئەزمونی دەکەین بوونی هەیە، دیسان دەکرا ناوەڕۆکەکەی بناسرێت، ئەم کارەش دەکرا بە دەستپێکردنی هەندێک ڕاستی هەنوکەیی و تەنها دوو پێشەکی ئەزمونی – ئـەوەی کە، ئەو گشتە بوونی هەیە، و لقو پۆی هەیە – دەکرا ئەنجامبدرێت. بەو جۆرەی کە ئاشکرایە، ئەم ئایدیالیزمە ڕەهایە نەک تەنها بە شێوەیەکی نامۆ هاوشێوەی جیهانی بیرکاری بوو، بەڵکوو لەوەش ئەولاتر دەچوو بیرکاری پاکژی لە ناو پرۆژەیەکی گەورەتر فەلسەفەی گشتیدا دادەنا. ڕاسل ڕاکێشراو شەیدابوو. ئەوە فەلسەفەیەکبوو کە دوو پێویستی ئەوی بەدیدەهێنا – پێویستی بە بڕاوەیی هەندەسە و بڵندی عارفانە.

بەڵام ڕاسل تێگەیشت کە پێویستی مرۆییشی هەیە. تەنانەت بەر لە هاتنی بۆ کەمبریج کچێکی ئەمریکی ئالیس پیرسال ئەسمیتی بینیبوو و حەزی لێکردبوو. ڕاسڵ تەنها 17 ساڵان بوو، ئالیس 22 ساڵان بوو – پێنج سال جیاوازی تەمەنیان بوو کە مەودایەکی فراوانی لە گەشە و گۆڕانکاریەکاندا نیشاندەدا. ڕاسل عەشقی نەوجەوانانەی دەرنەدەبڕی و بە شاراوەیی دەیهێشتەوە. ئالیس بۆچوونی کۆمەڵایەتی پێشکەوتووانەی هەبوو، بەڵام لە ناخەوە ئاینی مابووەوە بەشێکی زۆری کاتەکانی بۆ خەباتی دژی خواردنەوە کحولیەکان تەرخانکردبوو. چوار سال دواتر ڕاسل هەستەکانی ئاشکرا کرد و بە شادومانیەوە تووشی سەرسورمان بوو کە زانی عەشقەکەیان دووڵایەنە بووە. لەو سەردەمەی هەستە سەرکوتکراوەکاندا کە کەم کەسانێک هەبوون ئەزمونی

خۆشەویستیان پێکەوە هەبێت، تەنانەت عەشقی ئەفلاتونیش دەیتوانی بە زووبی ببێتە جۆش و سۆزی سوتێنەر. لە ماوەی چەند مانگدا راسل و ئالیس ئامادەی هاوسەرگیری بوون. کاردانەوەی لیدی راسل پێشبینی کراوبوو، ئەو پەری تورەیی دەربری بەرامبەر ئەوەی کە کچە چەقۆکێشێکی ئەمریکی برتی مانگئاسای خراپ کردبوو، بەو پەری هێزەوە هەوڵیدا بۆ ئەوەی کۆتایی بەو خۆشەویستیە بهێنێت. برتی — لە بەرامبەر فرمێسکەکان، گلەییەکان، تۆمەتەکان و هەڕەشەکاندا خۆڕاگری کرد و بەڵێنیدا هەر کە تەمەنی گەیشتە بیست و یەک ساڵ هاوسەرگیری بکات لەگەڵ ئالیسدا. ئەو کاتە بە شێوەی یاسایی ئازاد دەبێت و خۆی بریار لە چارەنووسی خۆی دەدات داهاتێکیش وەکوو میرات وەردەگرێت کە بۆ هەردوکیان بەسە. برتی و ئالیس لە 1894دا هاوسەرگیریان کرد. راسل بە نمرەی زۆر بـەرزەوە لە بەشی زانستی ئەخلاق(فەلەسەفە)دا بروانامەی خوێندنی بااڵی وەرگرت و ئێستا خوێندکاری بورسیەی "تزینیتی کۆلێژ" بوو. ئەو ناوەش جگە لە لێکۆڵینەوە ئەرکێکی دیکەی نەبوو. راسل و هاوسەرەکەی گەشتێکیان بۆ ئەورووپا دەستپێکرد و ماوەیەکی زۆر لە ئەڵمانیادا مانەوە، لەوێدا راسل هۆگری سیاسەت بوو و تەنانەت کتێبێکی بە ناوی سۆسیال دیموکراسی جیهانی نووسی ئەوەش یەکەم کتێبی بوو کە بااڵو کرایەوە. کاتێک گەرایەوە کەمبریج بە جی. ئی. مۆر ناوبانگی دەرکرد کە وەکوو بیرمەندێکی گەنج و ئەستێرەی نوێی زانکۆ وەسفدەکرا. رووانگەی مۆر بۆ فەلسەفە زۆر لێبرواوانە بوو. ئایدیالیزمی مەک تاگارتی بەپشتبەستن بەو بنەماڵەیە ڕەتەدەکردەوە کە لەگەڵ عەقڵی بێگەرد و فامی ئاسایی دژایەتی دەکرد، مۆر تەئکیدی لە سەر جیهانی مادی دەکردەوە کە بە بەردەوامی ئەزمونی دەکرد. بیروباوەڕی راسڵ گۆڕانکاریەکی گەورەی بەسەردا هاتبوو و بە خێرایی لەگەڵ مۆر پەیوەندی هاوڕێیانەی پێکهێنا. راسل دەیبینی کە جیهانی ئایدیالیستی ڕەهای هێگڵ پیوەندیەکی بە راستیەکانی ئەزمونی سروشتەوە نییە. بەاڵم زانست و راستیە مادیەکان ناکرێن بە ئاسانی لە بەرچاو نەگیرێن.

راسل تێگەیشت کە خەریکە ڕووانگەی مادی ئەزمونی بەرامبەر بە جیهان بەسەریدا زاڵدەبێت. ئەزمون راستەقینەیە و ئەوەی کە ئێمە ئەزمونی دەکەین جیهانی مادییە. لە هەمات کاتدا دەیبینی کە ناتوانێت باوەڕە خواوەندیەکانی بەرامبەر بیرکاری وەاڵنێت.

"گەورەترین کەسانێک کە فەیلەسوف بوون، هەستیان بە پێویستی زانست و عیرفان کردوە." پێویستی تێکەاڵکردنی ئەم دوو چەمکە بە ڕواڵەتی جیاوازە" فەلەسەفە دەکاتە شتێکی گەورەتر لە زانست و ئاین". راسل تێدەکۆشا بە تێفکرین و ڕۆچوون لە بنەمای بیرکاریدا، هەر ئەو کارە بکات. فیکری ئەو تووشی وەرچەرخانێکی تەوا ببوو. پیاوێکی بیست و شەش ساڵان سەرقاڵی ڕووبەروو بوونەوەی پرسیارگەلێک بوو کە کوڕێکی یانزە ساڵان لە یەکەم ڕووبەڕووبوونەوەیدا لەگەڵ ئەقلیدەسدا پرسی بووی.

چۆن دەکرێت ئەو بنەما شاراوەیە کە بناغەی بیرکاری بوو کەشف بکات؟ ئەگەر چی راسل هەر لەو کاتەدا وتی:"ئەگەر چی ئەم کارە بە تەواوەتی بیرکارییە، بەاڵم سەرنجەکانی زیاتر فەلسەفیە.." ئەو بەدوای دڵنیابوونی ئامانجخوازانەوە بوو.

راسل هۆگری سیاسەت بوو و تەنانەت کتێبێکی بە ناوی سۆسیال دیموکراسی جیهان نووسی ئەوەش یەکەم کتێبی بوو کە بااڵو کرایەوە. کاتێک گەڕایەوە کەمبریج بە جی. ئی. مۆر ناوبانگی دەرکرد کە وەکوو بیرمەندێکی گەنج و ئەستێرەی نوێی زانکۆ وەسفدەکرا

ئەقلیدەس لە بنەمای بابەتیبوونی (ئاکسیۆمەکان) دەستپێکردبوو، ئەمانە بنەمای هەندەسەیان هەبوو، بەاڵم بناغەی ئەم بنەما بابەتیە چی بوو؟ ئەوان بە تەواوەتی هەاڵکەوت نەبوون، بە دڵنیایەوە دەبوایە لەگەڵ شتێک هاوتەریب بکرایەن؟ راسل بەو ئەنجامە گەیشت کە ئەو شتە شاراوەیە تەنها دەتوانێت "لۆژیک" بێت. بنەمای بابەتی هەندەسە، هەروەها چەمکی بنەمایی بیرکاری دەبێت بەتێکڕایی لۆژیکی بووبێتن. بەم جۆرە ئەو بنەما لۆژیکیەی کە بیرکاری لێجیادەبێتەوە چی بوو؟

لە مانگی یەکی 1900دا راسل لە پاریس بەشداری کۆنگرەی نێودەوڵەتی فەلسەفەی کرد. لەوێدا چاوی بە جۆپە پیانۆ، بیرکاریزانو لۆژیکزانی ئیتالی کەوت کەچەندین ساڵ لە سەر بنەماکانی ژمارەکان(اعداد) کاری کردبوو. ئامانجی پیانۆ ئەوە بوو کە لە ڕێگەی ئایدیای ژمارەکانەوە وەکوو دەرکەوتەیەکی سادەتر پێشبکەوێت و لە بری ئەوە شێوازێکی لۆژیکی پێکبهێنێت کە بتوانێت واتای ژمارەی تێدا جێگیربکات و ژمارەکانیش بتوانن تێیدا پێکبێن. ئەو لەم نێوەدا زنجیرەیەک هێمای بنەڕەتی لۆژیکی دروست کردوە کە ڕێگە دەدات چەمک و پێشهاتەکان بە وردی شرۆڤە بکات. بۆ نمونە هێمایەکی جیاواز بۆ "پلەیەک کە ئەندامێک هەیبوو" و "ئەندامی ئەو پلەیە" دەستنیشان دەکرد. ئەم جیاوازیە ناسکەش

توانای ئەوەی تێدا پێکهێنا بەسەر بشێویەکانی لۆژیکی پێشوو لە نێوان واتای " ئەندامێکە لە"، "کە بەشەکانی" و "یەکسانە لەگەل"دا زاڵ بێت. راسل بە توندی کەوتە ژێر کاریگەریەوە، پێشتر هەرگیز ڕووبەڕووی وەها دەسەلاتێکی لۆژیکیدا نەببووەوە. راسل لە هەوڵەکانیدا بۆ ڕوونکردنەوەی بنەما سەرەکیەکانی بیرکاری تووشی گرفتێکی گەورە ببوو. بەڵام ئێستا، " خۆمم وەکوو کەسێک هەست پێدەکرد کە لەکاتی سەرکەوتن بەسەر شاخێکی تەمومژاویدا ، دوای ئەوەی دەگاتە لوتکە تەمومژەکە نامێنێت و دیمەنی پێدەشتەکان تا دووری 40مایل لە هەر لایەکەوە دەردەکەوێت."

راسل پێشتر جیهانی وەکوو قاپێکی جەلی دەبینی، ئێستا بە دەفرێکی هەلماتی دەشوبهێنێت، گشتی بە گەلێک پارچەی جیاواز لەقەلەمدەدا. ئەمەش پێویستی بە ڕوانگەیەکی تەواو جیاواز هەبوو. لە بری سەنتز(پێکهاتە)، ئێستا دەبێ ئانالیز (ئەزمون) بەکار بهێنێت – کە لە یۆنانیدا بە واتای شەقکردن و کردنەوە دێت. دەفری تیلەکان پارچەی جیاوازیان هەبوو، هەرکامەیان پەیوەندی بە پارچەکانی دەوروبەری خۆیەوە هەبوو. تێگەیشتنی ئەم دونیا نوێ جیاوازە پێویستی بە شرۆڤەکردنی پەیوەندی نێوان پارچە جیاوازەکان هەبوو.

ئێستا جەختکردنەوە لە سەر پێناسەی ئەتۆمی جیهان بوو کە لەگەل شیکردنەوەی لۆژیکیدا سازگاربوو. لێرەدا راسل نەک بە ئەتۆمە فیزیایەکان بەلکوو ئاماژەی بە ئایدیای یۆنانی باستان دەدا کە تەسەوری ئەتۆمەکانی لێکەوتبووەوە. بە بۆچوونی دیمۆکریتۆس، فەیلەسوفی سەدەی پێنجەمی پێش زایین، ئەگەر دریژە بە دابەشکاری مادە بدەین، سەرەنجام بە شتێک دەگەین کە ئیتر شیاوی دابەشکردن نییە. ئەم شتە ناشکێنرێت، – بە یۆنانی a – tomos و ئەتۆم لێرەوە دێت. دیمۆکریتۆس نەک لە ڕێگەی تاقیکاریەوە بەلکوو تەنها لە ڕێگەی بەلگەهێنانەوەی لۆژیکەوە بەو دەرەنجامە گەیشتبوو، ئەوە ئامانجی راسلیش بوو ئەو دەیویست بگاتە ئەو ئەتۆمانەی کە دابەشناکرێن و بنەمای بیرکارین. لە سەرەتادا لە واتای بنەڕەتی" ژمارە"، "ڕێکخستن"، " گشت و پارچە" تێگەیشتبوو. بەڵام پیانۆ نیشانی دابوو کە چۆن بەو دیوی دەرکەوتەی ژمارەکان بگات، بەو بەلگەهێنانەوەیە کە دەکرا ژمارە لە بنەمای بابەتیانەی بنەڕەتیتر وەرگرێت:

1 – سفر ژمارەیە

2 – پاشی هەر ژمارەیەک ژمارەیە

3 – هیچ دوو ژمارەیەک پاشێکی یەکدەستیان نیە

4 – سفر پاشکۆی هیچ ژمارەیەک نیە

راسل بە تەواوەتی بەو لۆژیکە رازی نەدەبوو، بەڵام بە زوویی تێگەیشت کە کلیلەکە هەر لەو لۆژیکەدایە. لە بری چەمکی پێشووی " تێکڕا و پارچە" بریاریدا واتای " کۆکراوە" بەکار بهێنێت، وەکوو " کۆکراوەی هەموو سێوەکان"، کۆکراوەی هەموو مەسەلە چارەسەر نەکراوەکان" و هتد). کۆکراوە تایبەتمەندیەکی لۆژیکیە، بە گوێرەی یاسای لۆژیکی بنەڕەتی، هەموو شتێک ناتوانێت لەو یەکەیدا خۆرسک بێت هەم خۆشی نەبێت (جیهان بە سەر سێوەکان و ئەو شتانەی کە سێو نین دابەش دەکرێت.) راسل توانی دەریبخات کە واتای کۆکراوە لەپێشترە لە واتای ژمارە. بۆ نمونە دەتوانیت کۆکراوەی سێوەکان بە بێ کۆی سێوەکان و لە تەنیشت یەکدانانیان وێنا بکەیت. بە بێ ژماردنی ژمارەی سێوەکانی ئەو کۆکراوەیە دیسان دەتوانرێت شتگەلێکی زۆر ورد لە بارەیەوە بوترێت. واتا: ئەو کۆکراوەیە هیچ هەرمێیەک لە خۆ ناگرێت، هەموو بەشەکانی میوەن و شتی تری لەم چەشنە، لێرەدا دەتوانین تێبگەین لەوەی کە چەمکی کۆکراوە بە شێوەی رەها لەپێشترە لە چەمکی ژمارەکان.

بە واتایەکی تر چەمکی لۆژیکی کۆکراوە بنەڕەتیترە لە چەمکی ژمارەکان.

راسل دوایی بەو ئەنجامە گەیشت کە بۆ ڕسکاندنی چەمکی ژمارە و دواتر دانە دانەی ژمارەکان چەمکی کۆکراوە بەکاربهێنێت.

شێوازی سادەی میتۆدەکانی راسل بەم جۆرەیە:

- کۆکراوەی هەموو ئەوشتانەی کە لەگەل خۆیان یەکسان نین سفرە ئەندامیان هەیە.
- – بەڵام تێکڕای کۆکراوە بەتاڵەکان ئەندامانێکی یەکسانیان هەیە، ئەگەرچی پێکەوە یەکسان نین، لە ڕاستیدا پێکەوە یەکێکن. ئەوان کۆمەڵەیەکی یەکدەستن.
- بەم جۆرە، تەنها کۆکراوەیەکی بەتاڵ هەیە. بەم پێیەش لە سیفر کۆکراوەی یەک بەدەست دەهێنین.
- بەم جۆرە، کۆی کۆکراوە بەتاڵەکان یەک ئەندامی هەیە، بەوجۆرەی کە کۆی کۆکراوە بەتاڵەکان و ئەندامەکەی 2 پێکدەهێنن، و کۆی کۆکراوە بەتاڵەکان و ئەندامەکەی ئێمە دەگەیەنێتە ژمارەی 3 و هەتا دوایی.
- بەم پێیە، دەکرێت تێکڕای بیرکاری لە چەمکی کۆکراوەکان پێکبهێنرێت، چەمکێک کە دەرهێنراوی چەمکی لۆژیکی بنەڕەتیە.

بەم شێوازە، راسل دوو خاڵی گرنگی هێنایە ئاراوە. ئەو سەلماندبووی کە دەتوانرێت راستیەکانی بیرکاری بۆ ڕاستیەکانی لۆژیک بگەڕێنرێتەوە.ئەمەش دەریدەخات کە لە ڕاستیدا بیرکاری بابەتێکی جیاوازی وەکوو ژمارەکان نییە.

بەم جۆرە، هەموو راستیەکانی بیرکاری لە بواری تیۆریەوە لە کۆتاییدا بە شێوەی لۆژیکی توانای کەمکردنەوەیان هەیە. ئەمەش بەو مانایە دێت کە دەتوانرێت لە رێگەی لۆژیکەوە بسەلمێنرێن. (ئاواتەکانی منداڵێکی 11 ساڵە بەدیهاتبوو، تەنانەت بنەما بابەتیەکانی هەندەسەش دەسەلمێنرێن!)

لە 1903 راسل بنەماکانی ماتماتیکی بڵاوکردەوە. ئەو بەرهەمەش بووە هۆی بڵاوکردنەوەی ناوبانگی وەکوو بیرمەندێکی گەورەی فەلسەفە.. بە تایبەت لە ئەورووپادا کە ئەو بابەتە جێی تێرامان و لێکۆڵینەوە بوو.

لە سەدەی نوێدا، فەلسەفە لە تیۆریە میتافیزیکیەکان کە هیگڵ بەرجەستەی کردبوو دوور دەکەوتەوە و لە سەر مەسەلەی وردتری ناسین و زانستی مرۆڤ چردەبووەوە. بنەمای زانستنی ئێمە چیە و چۆن دەزانین راستە؟ یەکەم هەنگاو ئەوە بوو کە ئەم پرسیارە بە دڵنیاترین زانست واتا بیرکاری ئاراستە بکرێت. پێدەچوو کەوەڵامەکە لە لێکدانەوەیەکی لۆژیکیدا شاراوە بێت، بە گشتی، ئەوە قبوڵ کرابوو کە راسل وەڵامێکی تەواوی بە پرسیارەکە نەداوەتەوە. هێشتا گرفتی فۆرمی کەمتر وردی زانست وەکو زانستە ناماتماتیکەکان بوونی هەبوو. بەڵام بیرمەندان ئەوەیان قبوڵ کردبوو کە راسل هەنگاوێکی گەورەی لە پێناو وەڵامدانەوە بە یەکێک لەو مەسەلانەی کە لە سەردەمی یۆنانی کۆنەوە فەیلەسوفەکانی بە خۆیەوە سەرقاڵکردوە هەڵگرتووە.

ویتگنشتاین

بەو هۆیەوە کە خاڵەکانی راسل لە بنەڕەتدا فەلەسەفی بوون، بنەمای ماتماتیک بە ئینگلیزیەکی سادە و راشکاو (یان لە ئاستی تواناي فەیلەسوفان، نزیک لەم خەسڵەتە ئەفسانەییە) نووسرابوو. بەڵام بەوجۆرەی کە پیانۆ نیشانی دابوو، زمان بە زۆری دەتوانێت جیاوازییە گرنگەکانی لۆژیک داپۆشێت. راسل بەنیازبوو بەرگی دووەمێک بنوسێت کە بەڵگەکانی بە هێمای لۆژیکی وردترەوە خستەڕوو، بەو جۆرەش بە سەر خراپتێگەیشتنەکاندا زاڵدەبێت. سەختیەکانی ئەو پرۆژەیە ئەوی ناچارکرد هاوکاری ئافرد نۆرس واتهد، ماتماتیکزانی کەمبریجی بکات. کە لە سەردەمی خوێندکاری راسلدا وانەی بەو وتبووەوە. وایتهد تەنها ماتماتیک زانێکبوو کە راسل پەسەندیدەکرد، ئەو ئاشنایەتیەکی تەواوی لەگەڵ فەلسەفە و لۆژیکدا هەبوو. ئەوەش هاوکاریەکی یەکسان دەبوو. ئەو دووانە پێکەوە هەوڵی پێکهێنانی لۆژیکێکی سۆمبولیکیاندا کە دەستکەوتە نوێیەکانی پیانۆی فراوان دەکرد. ئەمە دەستپێکی بنەمای ماتماتیکی دووەم بوو، هاوکاریەک کە بۆ ماوەی دە ساڵ وایتهد و راسلی سەرقاڵ دەکرد. بە وتەی راسل ئەوان بەنیازبوون بیسەلمێنن کە (لۆژیکی گەنجیەتی ماتماتیک و ماتماتیک بەسالاچوویی لۆژیکە). دەبوایە بە لانیکەمی کەمبوونەوەهەڵنەگری چەمکەکانی لۆژیکەوە دەستیان پێبکردایەت کە بە سەمبولی روشنەوە دەخرایەروو. بەم پێیە، لە رێگەی لۆژیکی هەنگاو بە هەنگاوەوە پێشکەوتن بۆ ئەوەی نیشانی بدەن کە چۆن تێکرای لۆژیک و دواتر ماتماتیک دەتوانن تەنها لەم چەمکە بنەڕەتیەوە پێکبهێنن. ئەم پرۆژە گەورەیە بە زۆری پێویستی بە لیهاتوویی شەیتانی بوو کە سەدان لاپەڕەی پر لە سەمبولی لۆژیکی لەخۆ دەگرت، بەڵام ئەوەی دەهێنا. شتێکی دەردەبڕی کە براوەبوو و جێی ڕەتکردنەوەی نەدەهێشتەوە.

دۆخی ناسیاری مرۆڤ بۆ هەمیشە ئاوەژوو دەبووەوە. لە دۆزینەوە سەرەتاییەکانی دوو هەزار ساڵ پێش ئێستای لۆژیکی ئەرەستودا گەورەترین پێشکەوتنی فەلسەفی دەکرا.

سێ سال کارکردن لەگەڵ ئەو پرۆژەیەدا تووشی نەهامەتیکرد. راسل بە کەموکۆریەکی زانی کە ڕۆچووبووە ناو چەقی هۆکارە لۆژیکیەکانیانەوە. هەر ئەم ناسازگاریەش بوو کە دەبووە هۆی ئەوەی چەمکی کۆکراوەکان وەک پرسێکی ناکۆک وێنا بکرێت. ئەو گرفتەی ئەمرۆ بە " پارادۆکسی راسل" ناسراوە.

کتێبخانەیەک بهێننە بەرچاو کە جگە لە ڕەفەی کتێبەکان دوو کەتەلۆگیشی هەیە. کەتەلۆگی یەکەم لیستی هەموو ئەو کتێبانەیە کە دەگەڕێنەوە بۆ خۆیان — بۆ نمونە، "ئەگەر پێشتر لە بەشی دووداهات." کەتەلۆگی دووەم لیستی هەموو کتێبەکانی

کتێبخانەکەیە کە بۆ خۆ ناگەڕێنەوە. کەتەلۆگی دووەم لە کامە کەتەلۆگدا دەبێتە پێرست؟ ئەگەر لە خۆیدا دەبێتە پێرست، دەستبەجێ دەبێتە کتێبێک کە بۆ خۆی دەگەڕێتەوە. بەڵام ناتوانێت لە کەتالۆگی دووەمدا ببێتە پێرست، چونکە ناگەڕێتەوە بۆ خۆی. ئەم پارادۆکسە بە چارەهەڵنەگر دێتەبەرچاو.

بەڵام ئەمە چ پەیوەندیەکی بە کۆکراوەکانەوە هەیە؟ بە ڕواڵەت بەڵگەهێنانەوەکەی راسل، وەهایە، لە بری دوو پێرست دوو کۆکراوەمان هەیە، یەکەم کۆی هەموو کۆکراوەکان کە ئەندامی خۆیانن. بۆ نمونە کۆی هەموو کۆکراوەکان ئەندامی خۆین. چونکە خۆی کۆکراوەیەکە. دووەم، کۆی هەموو کۆکراوەکانمان هەیە کەئەندامی خۆیان نین. لە نێو ئەمانەشدا کۆی هەموو ژمارەکان هەیە کە خۆی ژمارە نییە. ئێستا، ئایا کۆی هەموو ئەو کۆکراوانەی کە ئەندامی خۆیان نین ئەندامی خۆین؟ ئەگەر هەیە، نییە. ئەگەر نییە، هەیە. هەمان پارادۆکسی پێرستی کتێبخانە دروست دەبێت.

به واتایەکی تر چەمکی لۆژیکی کۆکراوە بنەڕەتیترە لە چەمکی ژمارەکان.

ڕەنگە ئەمە وەکوو گرفتێکی لاوەکی دەرکەوێت، بۆ ڕاسلیش لە سەرەتاوە هەر وابوو. بەڵام گرفتەکە ئەوەیە کە تێکڕای چەمکی کۆکراوە وەکوو بوونێکی لۆژیکی لەناودەبات و ژمارەش لەم کۆکراوەنە دروست دەبێت. بە بێ چەمکی کۆکراوە ناکرێت بە شێوەیەکی سەلمێنراو لە بواری لۆژیکیەوە لە لۆژیکەوە بگەیینە ماتماتیک. بە هەر حاڵ، نەدەکرا ماتماتیک لە ڕێگەی لۆژیکەوە کەمبکرێتەوە. ماتماتیک لە بواری تیۆریەوە پرسێکی زەرور نەبوو، بەڵکووە پرسێکی مومکین بوو. ڕەنگە شکڵەکەی لە خۆیدا بە تەواوەتی لۆژیکی بێت. بەڵام لە پێگەی دەزگایەکدا لە سەر بنەمایەکی بابەتیانەیە کە پاساوی لۆژیکی نییە. ئەم بنەما بابەتیە بە واتایەکی بژارەیی بوون، هۆکاریان نەبوو. بنەمایەک بوون کە بە بێ هەر پاساوێکی تر دەبێت قبوڵیان بکەیت، وەکوو ئەو کورە یانزە سالانەی کە برا گەورەکەی وانەی ئەقلیدەسی پێدەوتەوە.

ئەم پارادۆکسە، هەرچی زیاتر ڕاسل تێدا ڕۆدەچوو، قوڵتر و شکستهەڵنەگر دەهاتە بەرچاو. ڕاسل نامەیەکی سەبارەت بە دۆزینەوەکەی بۆ لۆژیکزانی گەورەی ماتماتیکی ئەڵمانی گوتلۆب فرگە نووسی، کە چەندین ساڵ سەرقاڵی پرۆژەیەکی هاوشێوە بووە. فرگە سەری سورما، پێدەچوو ئەو کارەی لەناو چووبێت کە تەمەنێکی لە پێناویدا سەرف کردبێت. ئەو لە وەڵامی ڕاسلدا ڕایگەیاند: " زانستی ژمارەدن کۆتایی پێهاتووە!" ڕاسل هەوڵیدەدا: "بەیانیان دادەنیشتم و لاپەڕیەکی سپیم لە بەردەستدا دادەنا، بە دڕێژایی ڕۆژ، بۆ وەستانێکی کورت لەکاتی نان خواردنی نیوەڕۆدا، سەیری لاپەڕە سپیەکەم دەکرد. زۆرجار کە شەویش دادەهات هێشتا لاپەڕەکە هەر سپی بوو." ڕاسل نامەیەکی نووسی بۆ ماتماتیکزانی گەورەی فەرەنسی ئانری پوانکارە، لە وەڵامدا وتی، پارادۆکسی ڕاسل هاوشێوەی پارادۆکسی کۆنی یۆنانە کە ئەپیمندس کێرتی هێنایەئاراوە و وتی، " هەموو کێرتیەکان درۆزنن." ڕاسل لە سەر لاپەڕەی کاغەزێک نووسی:" کێرتی وتی هەموو کێرتیەکان درۆزنن"، و بۆ چەندین ڕۆژ بەردەوام سەیری دەکرد و لێبورد دەبووەوە. یەکێک لە بەرزترین زەینەکانی فەلسەفەی ئەورووپا لە لوتکەی دەسەڵاتی خۆیدا کاری گەیشتبووە شوێنێک کە لە شتێکدا لە ئاستی مەتەڵێکی جەژنی لەدایکبوون تێڕادەما. بۆ چەندین ڕۆژی بەردەوام زەینی قفڵ دەبوو و وەکوو بڵێی ئەوە بەس نەبێت: "هەموو شەوێک لە سەعاتی یانزەوە بۆ یەک دەچووم لە سەر چیمەنەکان دادەنیشتم و بەو جۆرە تێگەیشتم کە پەلەوەری شەوگەر سێ دەنگی جیاوازی هەیە(زۆربەی خەڵک تەنها دەنگێکی دەناسن). بە سەختی هەوڵی ئەوەم دەدا ئەو ناکۆکیە چارەسە بکەم کە لە سەرەوە ئاماژەم پێدا."

سەرچاوە:

- اشنایی با برتراند راسل

پل استراترن

ترجمەی کاظم فیروزمند

ویرایش: تحریریە ی نشر مرکز

اجرای گرافیك طرح جلد: نشر مرکز

چاپ اول 1389- شمارە ی نشر965- 3000 برگ

- چاپ منصوری

شابك: 978-964-213-069-6

نشر مرکز: تهران - خیابان دکتر فاطمي - روبروی هتل لاله - خیابان باباطاهر - شمارە ی 8

تلفن: 3-88970462 فاکس: 88965169

ماڵپەری ئایدیا والآ

www.ideawala.org

تەنها بیرکردنەوە ئازادمان دەکات